

MA'RUZA №16

Mavzu: O'zbekiston Respublikasida jismoniy madaniyat va sportning rivojlanishi (1920-1990 y).

Reja:

1. O'zbekiston sportchilarining xalqaro ushrashuvlari
2. O'zbekistonda sportning rivojlanishi
3. O'zbekiston jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarish
4. Markaziy Osiyo spartakiadalarida O'zbekiston sportchilari ishtiroki

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlanish xususiyatlari. Sovetlar davrida jismoniy tarbiya va sport tizimi. Jismoniy tarbiya bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash. Mehnat va o'quv muassasalarida jismoniy tarbiya va sport. Sport inshootlarini qurish. Respublika va Butunittifoq spartakiadalar. **O'zbekiston sportchilarining xalqaro ushrashuvlari.**

Yangi sovetlar Ittifoqi davlati tuzilgandan so'ng davlatni mustahkamlash maqsadida harbiy-jismoniy tayyorgarlik ishlari kuchaytirildi. Bunda eski mutaxassislardan foydalanish va yangi kadrlar tayyorlash ishlari tez amalga oshirildi. Buning yana bir sababi shundaki, 1918-yil fuqarolar urushi boshlandi. Shu sababdan, 1918-yilning aprelidan boshlab harbiy majburiy ta'lim (Vsevobuch) e'lon qilindi. Unda faqat harbiy tayyorgarlikkina emas, balki jismonan sog'lom aholini majburiy ravishda o'qitish amalga oshirildi.

1919 yil aprelda jismoniy tarbiya, sport va chaqiriqqa tayyorgarlik bo'yicha I Umumrossiya syezdi (qurultoy) o'tkazildi. 1920 yil avgustda davr talablari asosida Vsevobuch tarkibida Jismoniy tarbiya oliy kengashi (VSFK) ta'sis etildi. Uning raisi etib N.I.Podvoyskiy (1880-1948) tayinlandi. Mamlakatda jismoniy tarbiya va sportning tarkib topishi, shakllanishi va rivojlanishida uning xizmatlari kattadir.

1918 yil Moskvada va 1919 yil Petrograd da jismoniy tarbiya institutlari tashkil etildi. Shu yillarda maktablarda jismoniy tarbiyani tashkil etish ishlari amalga oshirildi. Tarixiy ma'lumotlarga qaraganda, 1918 yilda sport klublarida 38 ming kishi a'zo bo'lib, ular sport turlari bilan shug'ullanishgan. 1920 yilga kelib esa ularning soni 143,5 mingga yetadi. Undan tashqari 1,5 mln. kishi harbiy chaqiriq mashg'ulotlarida shug'ullangan.

Rossiya Xalqaro Olimpiya qo'mitasi a'zosi sifatida Olimpiya o'yinlarida qatnashib kelgan edi. Ko'p joylarda «Olimp», «Olimpiya», «Olimpiyachi» kabi sport klublari vujudga kelgan edi. Lekin inqilobdan keyin siyosiy voqealar va davlat tizimi o'zgarishi tufayli XOQ tarkibidan chiqarildi.

Fuqarolar urushining tugashi tufayli Vsevobuch tarkibidagi Jismoniy tarbiya oliy kengashi ham 1921 yilda tugaydi. Uning o'rniga yoshlar ittifoqi (komsomol) va kasaba uyushmalari ittifoqi jismoniy tarbiya va sportga rahbarlik qila boshladi. Shu tufayli yoshlar ittifoqi «Chumoli» («Muravey»), «Spartak», «Yoshlar fioti» kabi sport jamiyatlarini tuzadi.

Yoshlar ittifoqining tashabbusi bilan Butunrossiya Markaziy ijroiya qo'mitasi (VSFK) **1923 yil 27 iyunda** «Jismoniy tarbiya va Oliy Kengash»ni tuzishga qaror qabul qildi. Oliy kengashga sog'liqni saqlash komissari I.A.Semashko

(1874-1899) tayinlandi. Kengashning zimmasiga ilmiy, o'quv va tashkiliy faoliyatlarni muvofiqlashtirib olib borish yuklatildi. Shu yili «Dinamo» jamiyati ham tashkil etildi.

Mamlakatda jismoniy tarbiya va sport ishlarini rivojlantirishda turli-tuman usullardan foydalanish zaruriyati vujudga keldi. Bu sohada partiya va hukumatning maxsus qarorlari (1925, 1929 va h.k.) ham qabul qilindi. Shu qarorlar asosida mavjud bo'lgan sport to'garaklari o'rniga sport seksiyalarini (sho'ba) tashkil etish tavsiya etildi. Lekin bu tajribalar hayotda juda sekin amalga oshirildi.

1928 yil avgustda Umumittifoq I spartakiadasi Moskvada o'tkazildi. Unda barcha ittifoqchi respublikalar va ba'zi bir chet mamlakatlarning sportchilari ishtirok etdi. 7225 qatnashchi orasida 600 dan ortiq inglizlar, argentinalik, germaniyalik, norvegiyalik, urugvaylik, finlyandiyalik, fransiyalik, chexiyalik sportchilar bor edi. Ikki hafta davomida yengil atletika, gimnastika, kurash, o'q otish, gorodki, eshkak eshish va boshqa sport turlari bo'yicha musobaqalar davom etdi. Umumiy yakunlar bo'yicha spartakiadada Rossiya - birinchi, Ukraina - ikkinchi, Belorussiya - uchinchi, O'zbekiston - to'rtinchi, Kavkazorti - beshinchi va Turkmaniston - oltinchi o'rinni egallashdi.

1929 yildan boshlab «Umumittifoq jismoniy tarbiya ikki haftaligi» kasaba uyushmalari tomonidan o'tkazila boshladi va bunda qishloq sportchilarining ham ishtiroki amalga oshirildi.

Partiya va hukumatning 1929-yil 23-sentabr hamda 1930 yil 1aprel qarorlariga asosan mamlakatda jismoniy tarbiya va sport ishlariga rahbarlik qilish tartiblari kuchaytirildi. Markaziy Ijroiya qo'mita (MIQ) tarkibida Butunittifoq jismoniy tarbiya kengashi tashkil etildi.

Yangi Konstitutsiya qabul qilinishi (1936) bilan bu kengash «Butunittifoq jismoniy tarbiya va sport bo'yicha qo'mita»ga aylantirildi.

1930 yildagi anjumanga asosan klublar tizimidan jismoniy tarbiya ishlab chiqarishga yo'naltirildi. Yangi ishchilar sport klublari o'rniga jismoniy tarbiya jamoalari (kollektivi fizkulturi) tuzila boshladi. Bunda «Har bir jismoniy tarbiyachi ilg'or, har bir ilg'or - jismoniy tarbiyachi» shiori keng tarqaldi.

1935-1936 yillarda ko'ngilli sport jamiyatlari tashkil etila boshlandi. «Dinamo» (1923), «Spartak», «Lokomotiv», «Krasnoye Znamena» (1935) jamiyatlarining ilg'or tajribalariga tayanib, Kasaba uyushmalari Markaziy Kengashi qaroriga asosan 64 ta ko'ngilli sport jamiyatlari (DSO) vujudga keldi.

30-yillardagi jismoniy tarbiya va sport rivojlanishining muhim tomonlaridan biri siyosiy va davlatni himoya qilish tarafiga qaratilganligi bilan ajralib turadi.

1930 yil Butunittifoq yoshlar tashkilotining (komsomol) tashabbusi va bevosita ishtiroki bilan «SSSR mehnat va mudofaasiga tayyor» (GTO) jismoniy tarbiya majmui tashkil etildi. 1931 yilda jismoniy madaniyat Oliy kengashi GTO majmuining I bosqichi va 1933-yilda II bosqichini tasdiqladi. 1934 yilda esa BGTO («Bud gotov k trudu i oborone») majmui bolalar uchun ishlab chiqildi va tasdiqlandi.

Bu uch bosqichli jismoniy madaniyat majmuida asosan, barkamollik va salomatlik yo'nalishlari mujassamlanib, sovet jismoniy tarbiya tizimining asosini tashkil etdi. Shu sababdan, barcha joylarda bu majmuaning talablari hamda me'yorlarini bajarishga bo'lgan qiziqish, intilish kuchaytirildi.

1940 yilda bu majmua yangidan qabul qilindi. Bunda majburiy va tanlov tartibiga imkoniyat berildi. Majburiy turlarga: gimnastika mashqlari, to'siqlarni oshib o'tish, suzish, chang'i sporti, yugurish, o'q otish, gigiyenik bilimlar asosini va jismoniy tarbiya tizimini bilish talab qilib qo'yildi.

Tanlab olish turlarida 7 guruh mashqlar tavsiya etildi. Bunda kuch, tezlik, chidamlilik, epchillik, botirlik va qat'iylik kabi sifatlarni, himoya va hujum, uloqtirish hamda otish usullarini rivojlantiruvchi mashqlar ko'zda tutildi.

1929 yilda xalq komissarligi maktablarda 2 soatlik jismoniy tarbiya darslarini joriy etgan edi. Shu bilan birga bolalar sport maktablarini tashkil etish haqida qaror qabul qilgan edi. «Dinamo», «Spartak» sport jamiyatlari tarkibida sport maktablari tashkil qilingan.

1937 yilda 200 dan ortiq bolalar sport maktablari mavjud edi. Maktab o'qituvchilari va oliy o'quv yurtlari talabalarining umumittifoq sport musobaqalari tashkil qilindi.

Sovet jismoniy tarbiya tizimining ilmiy asoslari tobora rivoj topa boshladi. 1925, 1927, 1929 yillarda o'tkazilgan Butunittifoq ilmiy anjumanlarning xulosalari shuni ko'rsatdiki, jismoniy tarbiya tizimini ilmiy asoslashni yanada takomillashtirish kerak edi. Aksariyat ko'pchilik olimlarning diqqat-e'tibori hamon shug'ullanuvchilar ustidan tibbiy nazorat o'tkazib borishni yanada yaxshilashga qaratildi. Sportchilarning mushaklari rivojlanishi, yurak, o'pka va boshqa a'zolarining funksiyalari ustida bir qator olimlar tomonidan katta tadqiqotlar o'tkazishdi. GTO (MMT) jismoniy madaniyat majmui va sport turlarining tayanch, sog'lomlashtirish va tarbiyaviy jarayonlarini hal etishga qaratilgan tadqiqotlar ham paydo bo'ldi.

Havaskorlik jismoniy tarbiya harakatida Butunittifoq ko'rik-tanlovlar o'tkazib borildi. Bunda markaziy shaharlar, sport jamiyatlari, sport klublari, jismoniy madaniyat jamoalari kengashlarining ilg'or tajribalarini ommalashtirish an'anaga aylandi. «Dinamo», «Spartak» va boshqa sport jamiyatlari juda katta tadbirlar o'tkazib, g'oliblikni qo'lga kiritdi, shu asosda hukumatning medal va yorliqlariga sazovor bo'ldi.

1932 yilda Butunittifoq kasaba uyushmalarining I spartakiadasi o'tkazilib, unda 3850 kishi qatnashdi. 1935-1937 yillarda yagona Butunittifoq sport tasnifi ishlab chiqildi va hayotga tatbiq etildi, bu esa sport maktabining asosiga aylandi. Shu sababdan, u yoshlarning sport tayyorgarligini oshirishning yagona tamoyili bo'lib xizmat qila boshladi. Keyinchalik bu tasnif qayta ishlab chiqilib, u ancha takomillashtirildi va o'z ichiga 34 sport turini oldi.

1937 yilda birinchi marotaba jismoniy tarbiya xodimlarining Butunittifoq namoyishi o'tkazildi. U har to'rt yilda o'tkazishga mo'ljallandi. 1939 yil 27 mayda «Xizmat ko'rsatgan sport ustasi» unvoni ta'sis etildi. 1939 yildan boshlab hukumat qarori asosida Butunittifoq jismoniy tarbiya xodimlari kunini o'tkazish odatga aylandi.

1940 yilda bu bayramga bag'ishlab o'tkazilgan tantanalarda mamlakatdagi 62 ming jismoniy madaniyat jamoasida 5.3 mln. kishi jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanayotganligi aytib o'tilgan. Bu davrda 6 ta institut va 25 ta texnikum jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarini tayyorlashda faoliyat ko'rsatdi. Shuningdek, 378 stadion, 70 mingdan ortiq katta va kichik sport zallari qurildi.

30-yillarning qatag'oni (repressiya) sportni ham chetda qoldirmadi. Sport rahbarlari, yirik pedagog-olimlar begunoh jazolandi. Ular orasida Butunittifoq jismoniy madaniyat kengashi raisi A.K.Antipov, Butunittifoq jismoniy madaniyat va sport qo'mitasi raisi I.I.Xarchenko, Qizil sport internatsionalining Sovet sho'basi (seksiya) raisi M.S.Kedrov, Markaziy jismoniy tarbiya institutining rektori A.A.Zigmund va boshqalar bor edi.

Ikkinchi jahon urushidan oldingi 10 yillik davrda sovet sportchilarining xalqaro miqyosidagi obro'-e'tibori ancha oshdi. Sportchilarning yuqori natijalari va ommaviy

sport tadbirlari jahonga tarqala boshladi. Bu esa sport tashkilotlarining xalqaro aloqalarini ta'minladi va ularni rivojlantirishga katta xizmat qildi.

Ittifoq sportchilari urush va fashizmga qarshi kuchlarni boshqarishda o'ziga xos faoliyat ko'rsatdilar, 1934 yilda Parijda bo'lib o'tgan fashizmga qarshi sportchilar slyotida, 1937 yilda Antiverpenda o'tkazilgan III xalqaro ishchilar Olimpiadasida ishtirok etdilar. Ittifoq sporti xalqaro ishchilar sport harakatining oldingi safida dadil bordi.

Sobiq Ittifoq hukumati va sport tashkilotlari chet mamlakatlar bilan o'zaro hamkorlik va do'stlik faoliyatlariga ma'lum darajada e'tibor berib bordi. 1938-1940 yillarda mamlakatga 250 dan ortiq chet el sportchilari tashrif buyurishdi. O'z navbatida esa ittifoq sportchilaridan 175 nafar kishi chet mamlakatlarda bo'ldi.

O'sha davrda sovet mamlakati chet mamlakatlar bilan turli sabablarga ko'ra mustahkam aloqada emas edi va bu sportga salbiy ta'sir ko'rsatardi. Shu sababdan, Xalqaro Olimpiya qo'mitasi (XOQ), Xalqaro sport uyushmalari va chet mamlakatlarning burjuaziya tashkilotlari ularni o'zlariga dushman deb bilishdi. Bu esa reaksiya (sotsialistik tuzum dushmanlari) kuch sifatida tushunilar edi. Shu kabi sabablarga ko'ra, sovetlar mamlakatiga xorijiy davlatlarning deyarli hech biri xayrixohlik bilan qaramas edi.

Xulosa qilib aytganda, sobiq sovetlar mamlakati 1917-1941 yillar davomida jismoniy tarbiya va sportni yo'lga qo'yish, uni rivojlantirish masalalariga doir juda ko'p muhim tarixiy tadbirlarni amalga oshirdi.

Sovet sportini jahonga tanitish maqsadida 1928 yilda o'tkazilgan I Butunittifoq spartakiadasi shular jumlasidan edi. Uning an'alarini kasaba uyushmalari tashkilotlari keyinchalik davom ettirdi. Ilg'or tajribalar va sinov-tekshirishlar asosida sovet jismoniy tarbiya tizimining ilmiy-nazariy asoslari yaratildi.

XX asrning 30-40-yillar davomida sovet sportchilari chet mamlakatlar bilan o'zaro aloqalar bog'lashga urindi. Yoshlarning harbiy-jismoniy tayyorgarligini oshirish va jismonan barkamollikni ta'minlash yo'lida «Mehnat va mudofaaga tayyor» (GTO) jismoniy madaniyat majmui ishlab chiqildi va amalga oshirildi.

O'zbekistonda sportning rivojlanishi quyidagi ommaviy sport tadbirlari orqali amalga osiralgan:

1920 va 1921 yillarda Toshkent shahrida I hamda II O'rta Osiyo olimpiadasi bo'lib o'tdi. 1924 yilda Butunturkiston Olimpiadasi o'tkazildi. U Sharq jismoniy tarbiyachilarining bayramiga aylandi. Ushbu olimpiadada Sirdaryo, Farg'ona, Turkiston, Samarqand va boshqa viloyatlarning terma jamoalari ishtirok etdi.

1927 yil sentabrda va 1928-yil iyul oyida respublikamizning jismoniy tarbiya tashkilotlari birinchi hamda II Butuno'zbek spartakiadasini o'tkazdi. Bu musobaqalar o'zbek sportchilari uchun 1928-yilda Moskvada bo'lib o'tadigan Butunittifoq spartakiadasiga asosiy tayyorgarlik bo'lib xizmat qildi.

1933 yilda Toshkentda III Butuno'zbek spartakiadasi o'tkazildi. Spartakiadada respublikaning 8 ta shaharlaridan terma jamoalar ishtirok etdi.

1934 yilda O'ta Osiyo respublikalari va Qozog'iston milliy davlatlarga ajralishining 10 yilligi munosabati bilan I O'rta Osiyo spartakiadasi o'tkazildi. 1934 yildan boshlab respublika kolxoz-sovхозlari spartakiadalari o'tkazila boshlandi.

1935 yilda respublikada Toshkent shahar oliy o'quv yurtlari va texnikulari spartakiadasi; Respublika bolalar spartakiadasi; I Butuno'zbek ayollar jismoniy tarbiya bayrami o'tkazildi.

1935 yilda Toshkent shahrida O'zbek davlat jismoniy tarbiya texnikumini ochish to'g'risida qaror qabul qilindi.

1936 yil sentabr oyida Toshkentda IV Butuno'zbekiston spartakiadasi o'tkazildi, qatnashchilarni O'zbekiston KP Mkning sobiq Birinchi kotibi A.Ikromov tabrikladi.

1938 yilda Butunittifoq jismoniy tarbiya paradida respublikamiz vakillari qismdan iborat «O'zbek xalqining suv, yuqori paxta hosili uchun kurashi» inssterofkasini namoyish qildi.

1939-yilda bo'lib o'tgan Butunittifoq paradida O'zbekiston jismoniy tarbiyachilari gullab yashnayotgan bog' ko'rinishida chiqish uyushtirdilar.

1940-yildagi paradda O'zbekiston jismoniy tarbiyachilarining mavzusi qilib yana paxta-o'zbek xalqining asosiy boyligi tanlab olindi.

1936-1937 yillarda bolalar-o'smirlar sport maktablari (BO'SM) ochildi.

1943 yilda to'qqiz yillik tanaffuzdan so'ng Olma-Ota shahrida O'rta Osiyo va Qozog'iston Respublikalari II spartakiadasi o'tkazildi.

1944 yil sentabrda Toshkentda O'rta Osiyo va Qozog'iston Respublikalarining III spartakiadasi o'tkazildi.

1945 yilning 30 sentabridan 10 oktabrigacha IV Butuno'zbekiston spartakiadasi o'tkazildi. Ushbu spartakiada parad bilan ichilib, unda 5 mingta jismoniy tarbiyachi qatnashdi.

1945 yilning 7 oktabridan 14 oktabrigacha Frunze (Bishkek) shahrida O'rta Osiyo va qozog'iston Respublikalarining IV spartakiadasi bo'lib o'tdi. Birinchi o'rinni egallagan respublikamiz jamoasi Butunittifoq jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi Qizil Bayroq ordeni bilan taqdirlandi.

1946 yilda respublikamiz vakillari Butunittifoq jismoniy tarbiyachilar paradida qatnashdi.

1948 yilda V Butuno'zbekiston spartakiadasi o'tkazildi. 1948 yil 10-15 oktabrda Dushanba shahrida komsomolning 30 yilligiga bag'ishlangan O'rta Osiyo va Qozog'iston respublikalarining V spartakiadasi bo'lib o'tdi. O'rta Osiyo va Qozog'iston respublikalarining VI spartakiadasi 1950 yilda Olma-Otada, VII spartakiadasi 1952 yilda Ashxobodda, VIII spartakiada 1954 yilda Toshkentda, IX spartakiada 1957 yilda Frunzeda (Bishkek) o'tkazildi. 1934-1957 yillar ichida O'rta Osiyo va Qozog'iston respublikalarining spartakiadasi to'qqiz marta o'tkazildi.

1951-1956 yillarda sport jamiyatlarining birinchiliklari, tarmoq spartakiadalari va turli xil sport musobaqalarida sport jamiyatlarining tashkilotchilik ishlari sezila boshladi. 1951 yil Samarqand, Xo'jayli, Kosonsoy, Termiz va Angren shaharlarida jismoniy tarbiya pedagogika bilim yurtlari tashkil etildi. Ular boshlang'ich va yetti yillik (o'sha davrda) maktablar uchun jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlashda yangidan ish boshladi.

1952 yil Toshkent DPI tarkibidagi (1949 y.) jismoniy tarbiya fakulteti mustaqil bo'ldi. 1954-yil Farg'ona, 1956-yil Nukus DPIda ham jismoniy tarbiya fakultetlari ochildi.

1955 yil sentabr-oktabr oylarida O'zbek Davlat jismoniy tarbiya instituti tashkil etilib, iqtidorli sportchilarni talabalikka ilk bor qabul qildi.

1956 yil O'zbekiston sport tarixida salmoqli o'rinni egallaydi. Ya'ni shu yili yozda «Paxtakor» sport majmui qurilib bitkazildi va unda O'zbekiston sportchilarining eng katta bayrami bo'lib o'tdi. Bu tantana 1956 yilga SSSR xalqlarining 1-spartakiadasiga ko'rik-sinov tajribasini o'tadi.

1956 yildan boshlab, respublikamiz sportchilari sobiq Ittifoq xalqlarining hamma spartakiadalarida ishtirok eta boshlagan. I Ittifoq xalqlari spartakiadasi 1956 yilda; II-1959 y; III-1963 y; IV-1967 y; V-1971 y; VI-1975 y; VI-1979 y; VIII-1983 y; IX-1987 yilda o'tkazilgan. Hamma spartakiadalarning final qismi Moskva shahrida bo'lib o'tgan.

Urushdan keyingi yillarda tarmoqli jismoniy madaniyat va sport jamiyatlari tiklanib, ular o'z faoliyatlarini sportning ommaviyligini amalga oshirishga harakat qildi. Oliy o'quv yurtlarida «**Nauka**» («**Fan**»), O'rta maxsus o'quv yurtlari va mayda ishlab chiqarish korxonalarida (fabrika, savdo shahobchalari va h.k.) «**Iskra**» («**Alanga**»), «**Lokomotiv**», «**Dinamo**», «**Paxtakor**» kabi respublika va viloyatlarning sport jamiyatlari faol ish olib borishdi.

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishda respublika va viloyatlardagi «**Dinamo**», «**Spartak**», «**Paxtakor**», «**Fan**», «**Alanga**» va boshqa sport jamiyatlari yangi usullar bilan faoliyat ko'rsatdi. Bunda yoshlarni sport unvonlari va darajalarini olishga bo'lgan qiziqishlari, yangi sport kiyimlari bilan ta'minlash, nishonlar (emblema) bilan sport maydonlariga chiqishga havas uyg'otish ustuvor edi.

Butunittifoq jismoniy madaniyatchilar namoyishiga tayyorgarlikda davlat va sport jamiyatlarining katta mas'uliyati zarur edi. Shu sababdan, unga maxsus tayyorgarlik ishlari 1-2 yil davom etar edi. Eng so'nggi (1954 y.) namoyishga tayyorlanish va unda qatnashish juda qiziqarli hamda muvaffaqiyatli bo'lgan edi. Namoyishga 300 dan ortiq yigit va qizlar ishtirok etdi. Ular orasida Samarqandlik M.Haqberdiyeva va jismoniy tarbiya pedagogika bilim yurtining talabalari A.Abduhakimov, D.Sharopov, N.Rahimovlar ham bor edi.

Sobiq Ittifoq davrida O'zbekistonda jismoniy madaniyat va sport sohasida ulkan yutuqlarga erishildi. Sport jamiyatlarining markazlashgan rahbarlik faoliyatlari (1957, 1987) sportga rahbarlik qilishning davlat jamoatchilik (1959-1968) usullari birmuncha markazlashtirildi va takomillashtirildi. Sport bilan shug'ullanuvchilarning ko'payishi, mutaxassislar tayyorlashning yangi yo'lga

qo'yilishi (1966 y. qaror asosida), sport inshootlarining qurilish ko'lami oshishi ancha ortdi.

O'zbekiston jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarishning asosiy shakli, davlat va jamoat shakli hisoblanadi. Jismoniy tarbiyani boshqarishning davlat shakli davlat organlari, O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, jismoniy tarbiya hamda sportning rivojlanishiga bevosita rahbarlik qiladigan vazirliklar, idoralar va komitetlar orqali amalga oshiriladi. Bu Xalq ta'limi vazirligi tomonidan jismoniy tarbiya bo'yicha o'tkaziladigan ishlar va maktabgacha ta'lim muassasalari, maktablar, muzeylar, kollejlardagi jismoniy tarbiya darslari, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan oliy o'quv yurtlari hamda o'rta maxsus bilim yurtlari o'quv rejasidagi jismoniy tarbiya. Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan kasalxonalar, poliklinikalar, tug'ruqxonalar va davolash-profilaktika muassasalaridagi jismoniy tarbiya, Milliy mudofaa vazirligi tomonidan armiya va shaxsiy tarkib hamda harbiy bilim yurtlari tinglovchilarining jismoniy tayyorgarligidir.

Davlat shaklidagi boshqarishning o'ziga xos xususiyati bu davlat dasturlari va har tomonlama jismoniy rivojlanish vazifalarini ta'minlash, jismoniy mashqlar, gigiyena, o'z-o'zini nazorat qilish asoslari bo'yicha nazariy bilimlarni shakllantirish maqsadida turli jismoniy mashqlar bilan majburiy mashg'ulotlarning mavjudligi hisoblanadi, ya'ni davlat tasarrufidagi organlarning maxsus tizimi orqali sog'liqni mustahkamlash hamda yoshlarni mehnatga va Vatan mudofaasiga tayyorlash kabi umum davlat vazifalarini hal etish amalga oshiriladi.

Respublikada jismoniy tarbiya harakatini boshqarish davlat tizimining hozirgi zamondagi rivojlanganlik darajasining huquqiy doirasi hajmini hisobga olgan holda quyidagi boshqaruv organlari tasnifini yaratishga imkon beradi:

Jismoniy tarbiya harakatini boshqarish bo'yicha maxsus huquqiy vakolatli organlar (Davlat sport qo'mitasi tizimi).

Umumiy vakolatli organlari – o'z tarmoqlarida jismoniy tarbiya harakatiga rahbarlikni amalga oshiradigan idoraviy tashkilotlar, vazirliklar, idoralar, komitetlar.

Davlatni boshqarishning demokratik asoslarini rivojlantirish boshqarishdagi jamoatchilikni rivojlantirish bilan bevosita bog'liq.

Jamiyat rivojlanishida yuzaga kelgan tarixiy vaziyat jamoatchilikning JT va Sni boshqarishda qatnashishi uchun aniq imkoniyatlar yaratdi, bu jismoniy tarbiya harakatini boshqarishda mustaqil boshqarish shaklini rivojlantirishga yordam beradi. Shunday tarzda boshqarishning jamoatchilik shakli paydo bo'ldi, u hozirgi zamonda ham muhim ahamiyatga ega.

JT va S jamoatchilik, mustaqillik shklida ishlarni tashkil qilish shunday tavsiflanadiki, u rahbar organlarning saylanishligi, mustaqil faoliyat ko'rsatishi, ixtiyoriyligi asosida olib boriladi, bu o'z navbatida ijodiy tashabbuskorlikni rivojlantirishga yordam beradi. Jamoatchilik jismoniy tarbiya tashkilotlari faoliyati kasaba uyushmalari, KSJ va boshqa jamoa tashkilotlari tomonidan bevosita boshqarilib turiladi.

Mustaqillik shakllarining funksiyalari keng va har tomonlamadir. Bu yuqori darajada sport takomillashuvini ta'minlash, yuqori malakali sportchilarni

tayyorlash, mehnat hamda dam olishni to'g'ri tashkil qilish, sog'liqni mustahkamlash va ijodiy umrboqiylikni saqlash, turli yoshdagi aholini mashg'ulotlarga jalb qilish va hokazodir.

Havaskorlik tashkilotlarida o'quv, qirbiyaviy, sport ishlari tavsiya hususiyatiga ega bo'lgan namunaviy dasturlar va nizomlar asosida olib boriladi. Ularning faoliyati demokratizm, tashabbuskorlik va jamoatchilikni keng jalb qilish asosida tashkil etiladi. Xalqaro federatsiyalar bilan ish yuzasidan aloqalarni o'rnatish va uni boshqarish maqsadida respublika federatsiyalari hamda joylarda tegishli tashkilotlar tashkil qilingan.

Sport turlari bo'yicha federtsiyalar jamoatchilik organlari hisoblanadi, tegishli sport turlarini rivojlantirishda boshqarmalar, bo'limlar va boshqa bo'linmalarga yordam ko'rsatadi, shuningdek, sport turlari bo'yicha viloyat federatsiyalari hamda sport jamiyatlari seksiyalari va idoralari faoliyatini yo'naltirib turadi.

Jismoniy tarbiyani boshqarishning davlat va jamoatchilik havaskorlik shakli jamiyat rivojlanishi talablariga bog'liq bo'lgan bir xil vazifalarni hal eta turib, bir-birini to'ldirib turadi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi jismoniy tarbiya va sportni davlat tomonidan boshqarishni qo'mitaning yahlit tizimi bo'lgan maxsus boshqarish organlari orqali amalga oshiradi. Bunday organlar quyidagilar:

- ❖ O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi;
- ❖ Qoraqalpog'iston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi;
- ❖ viloyat hokimiyatlarining jismoniy tarbiya va sport qo'mitalari, viloyat hokimiyatlarining shahar jismoniy tarbiya va sport qo'mitalari, Toshkent shahar hokimiyatining jismoniy tarbiya va sport qo'mitalari;
- ❖ shahar hokimiyatlarining shahar jismoniy tarbiya va sport qo'mitalari;
- ❖ tuman hokimiyatlarining tuman jismoniy tarbiya va sport qo'mitalari;
- ❖ Respublika Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining yahlit tizimiga qo'mita tasarrufidagi tashkilotlar, muassasalar, o'quv yurtlari, korxonalar kiradi.

O'zDJTI, Respublika olimpiya o'rinbosarlari kolleji, «Paxtakor» ICHB, «Shahmat-shashka klubi», «Sport» gazatesi tahririyati bevosita Davlat sport qo'mitasiga bo'ysunadi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasining huquqiy maqomi qo'mita to'g'risidagi tegishli nizomlar bilan belgilanadi.

Davlat sport qo'mitasining o'z sohasidagi qarorlari barcha vazirliklar, qo'mitalar, idoralar, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, shuningdek, jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish masalalari bilan shug'ullanuvchi jamoat tashkilotlari uchun majburiy hisoblanadi. Davlat sport qo'mitasi kasaba uyushmalari, yoshlar tashkiloti, «**Vatanparvar**» JTSJ, «**Mehnat zahiralari**» KSJ, «**Dinamo**» JTSJ umumrespublika jismoniy tarbiya tizimiga kiruvchi jismoniy tarbiya tashkilotlari bilan hamkorlikda ommaviy jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish hamda sport ishlarini olib boradi.

Vazirliklar to'g'risidagi umumiy nizomga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi tasarrufidagi tashkilotlar rejalashtirish, fan, texnika, kapital qurilish, moddiy-texnik ta'minot, moliya va kreditlar, kadrlar, mehnat va ishga haq to'lash, shuningdek, horijiy davlatlar bilan iqtisodiy, ma'daniy, ilmiy, texnik, sport aloqalari sohasida vazifalarni bajaradi.

Davlat sport qo'mitasi jismoniy tarbiya va sport sohasida qonunchilikning qo'llanilishini o'rganadi hamda amaliyotini umumlashtiradi, Respublika Vazirlar Mahkamasida ko'rib chiqish uchun belgilangan tartibda takliflar ishlab chiqadi.

Respublika Davlat sport qo'mitasi davlat boshqarish organi sifatida oldinga qo'yilgan vazifalarni hal etish va o'z vazifalarini amalga oshirish maqsadida huquqiy vakolatlatlarga ega. Davlat sport qo'mitasi faoliyatiga rahbarlik qilish Davlat sport qo'mitasi raisi va uning o'rinbosarlari zimmasiga yuklatiladi. Rais o'rinbosarlar o'rtasida majburiyatlarni taqsimlaydi. Davlat sport qo'mitasi boshqarmasi, bo'limlari va boshqa bo'linmalari boshliqlarining ish yo'nalishlariga rahbarlik qiladi. Davlat sport qo'mitasi tasarrufidagi tashkilotlar, muassasalar, korxonalar, o'quv yurtlari ishi uchun ma'suliyat darajasini belgilab beradi.

Davlat sport qo'mitasi raisi o'z huquqiy doirasida qonunchilikka muvofiq qarorlar va buyruqlar, yo'riqnomalar chiqaradi. JT va S bo'yicha sport qo'mitalari tasarrufdagi tashkilotlar, muassasalar, o'quv yurtlari uchun majburiy bo'lgan ko'rsatmalarni beradi, ularning bajarilishini tekshiradi va nazorat qiladi.

Davlat sport qo'mitasi qoshida sport qo'mitasi raisi (u kollegiya raisi), uning o'rinbosarlari, boshqa rahbar xodimlar tarkibida kollegiya ish yuritadi.

Davlat sport qo'mitasi kollegiyasining asosiy vazifalari o'z huquqiy doirasida respublikada JT va Sni rivojlantirish masalalari, qo'mitalar hamda KSJ, «O'zbekiston» kasaba uyushmalari JTSJ, vazirliklar, tashkilotlar, korxonalar, o'quv yurtlari faoliyatini, shuningdek, qarorlarning bajarilishini tekshirish yakunlarini ko'rib chiqish, asosiy masalalar loyihalarini muhokama qilish, sport qo'mitalari, KSJ hisobotlarini eshitishdan iborat. Kollegiya qarori asosida rais buyruqlar va qarorlar chiqaradi.

O'zbekiston sportchilari ittifoq miqyosidagi yirik musobaqalarda yaxshi natijalarga erisha boshladi. Bir qator iste'dodli sportchilar Ittifoq terma jamoalar tarkibida jahon sport musobaqalari hamda Olimpiya o'yinlarida ishtirok etib, yuksak mukofotlarga sazovor bo'ldi. Opa-singil Tamara va Irina Presslar (yengil atletika), V.Bandarenko (suzish), R.Sarkisovning gimnastika maktabi o'nlab iqtidorli sportchilarga (S.Diamidov, E.Saddi, T.Ibrohimov, E.G'iyosov va h.k.) oq yo'l berdi. Turli davrlarda respublika sport shuhratini suzuvchi S.Babanina, kurashchi R.Qozoqov, sambochi S.Qurbonov, bokschi R.Risqiyev, velosipedchi A.Yudin, yengil atletikachi V.Ballod, basketbolchi R.Salimova, voleybolchi V.Duyunova, chavandoz M.Ismoilov, qilichboz S.Ro'ziyev kabilar munosib himoya qilishtji.

80-yillar boshida respublika va ittifoqqa tanilgan sportchilar viloyatlardagi jamoalarda ko'paydi. VIII spartakiada 1983 yil sport turlari bo'yicha sobiq ittifoqning bir qator shaharlarida o'tkazildi. Spartakiadaning dasturi asosida ilk bor uch guruhga bo'lib musobaqalar tashkil etildi.

Birinchi guruhda: Rossiya, Moskva, Leningrad, Ukraina, Belorussiya jamoalari edi.

Ikkinchi guruhda: Qozog'iston, Gruzija, O'zbekiston, Litva, Latviya jamoalari bo'lib, ular orasida Qozog'iston g'olib chiqdi. Uchinchi guruhda: Armaniston, Ozarboyjon, Moldaviya, Estoniya, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston jamoalari o'zaro musobaqalashdi va Armaniston g'olib chiqdi.

IX Spartakiada 1987 yil 23 ta shaharda tashkil etilib, ularda sportning 37 turi bo'yicha kurash olib borildi. Rossiya sportning 17 turi (1-o'rin), Ukraina-12 turi (II) va Moskva shahri esa 7 tur bo'yicha (III) g'oliblikni qo'lga kiritdi. Leningrad, O'zbekiston, Ozarboyjon, Tojikiston va Turkmaniston sportchilari juda sust qatnashdi. X Spartakiada 1991 yil 6 iyulda Lujnikidagi Bosh Olimpiya stadionida ochildi.

Markaziy Osiyo spartakiadalarida O'zbekiston sportchilari ishtiroki

Spartakiadalar	O'tkazilgan yili	O'tkazilgan joyi
I	1934	Toshkent
II	1943	Olma-Ota
III	1944	Toshkent
IV	1945	Frunze
V	1948	Dushanba
VI	1950	Olma-Ota
VII	1952	Ashxobod
VIII	1954	Toshkent
IX	1957	Frunze
“Do'stlik” o'yinlari	1991	Olma-Ota
I Markaziy Osiyo o'yinlari	1995	Toshkent
II Markaziy Osiyo o'yinlari	1997	Olma-Ota
III Markaziy Osiyo o'yinlari	1999	Bishkek

O'zbekiston sportchilarining sobiq Ittifoq xalqlari spartakiadalarida

Spartakiadalar	O'tkazilgan yili	O'tkazilgan joyi
I	1956	Moskva
II	1959	Moskva
III	1963	Moskva
IV	1967	Moskva
V	1971	Moskva
VI	1975	Moskva
VII	1979	Sobiq Ittifoq shaharlarida
VIII	1983	Sobiq Ittifoq shaharlarida
IX	1987	Sobiq Ittifoq shaharlarida
X	1991	Sobiq Ittifoq shaharlarida